

**ZYGMUNT KRZAK
BADACZ KRZEMIONEK I EPOKI KAMIENIA**

opracował Jerzy Tomasz Bąbel

Zygmunt Krzak urodził się 12 lipca 1933 r. we wsi Grójec, liceum kończył w Ćmielowie. W 1951 roku dostał się na studia historii kultury materialnej, archeologii i etnografii Uniwersytetu Warszawskiego, które ukończył w 1955 r. Już w czasie studiów został zatrudniony w Zakładzie Epoki Kamienia IHKM PAN w Warszawie.

Wykopaliska na terenie osady społeczności kultury pucharów lej-kowatych na wzgórzu Gawroniec w Ćmielowie, które dziś jest wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO, rozpoczęły jego pracę archeologiczną. Prowadząca tam wykopaliska prof. Zofia Podkowińska, stała się jego opiekunką naukową w czasach studiów na Uniwersytecie Warszawskim i pracy w IHKM PAN w Warszawie (obecnie IAiE PAN).

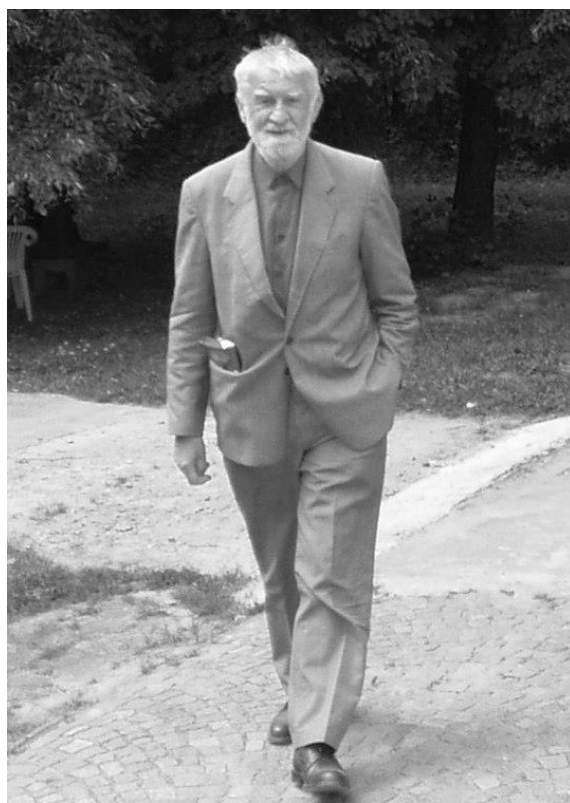
Był uczniem prof. Stefana Krukowskiego, wielkiego badacza Krzemionek. Wraz ze swym kolegą, kieleckim archeologiem Januszem Kuczyńskim, brał udział w jego badaniach w Rydnie koło Skarżyska.

Sandomierszczyzna była jego małą Ojczyzną, pełną tajemniczych znalezisk i wielkiej niezbadanej przeszłości. Jej też poświęcił wczesne lata swej naukowej pasji. Samotne badania powierzchniowe, wędrówka lessowymi wzgórzami i dolinkami dorzecza Kamiennej, odkrywanie licznych stanowisk archeologicznych, a potem prace wykopaliskowe na wybranych obiektach dawały mu wiele satysfakcji. Zygmunt Krzak prowadził badania wykopaliskowe w dorzeczu Kamiennej, m.in. w Grójcu, Podgrodziu, Piaskach Ćmielowskich, Piaskach Grójeckich, Skale, Gawrońcu-Pałydze i Ptkanowie. Był współkierującym wykopaliskami na Gawrońcu w Ćmielowie, Złotej, a także w Krzemionkach (szyb 5, 1969 r.). Uczestniczył wcześniej w ekspedycji badawczo-konserwatorskiej Tadeusza Żurowskiego (szyby 1, 2, 3).

Krzemionkami interesował się zawsze – zarówno badaniami jak i ochroną rezerwatu. W 2000 r. pisał do władz województwa świętokrzy-

skiego petycję dotyczącą skutecznej ochrony tego zabytku klasy światowej. Krzemionki po raz ostatni odwiedził w 2005 r., ale już nie schodził do podziemi z powodu problemów z poruszaniem się.

Przedwojenne badania w Złotej, pow. Sandomierz dostarczyły znakomitych zabytków z III i II tys. p.n.e., ale tylko w niewielkim stopniu opracowanych i opublikowanych. Zygmunt Krzak podjął się tego zadania i dał w 1967 r. archeologii polskiej monografię kultury złockiej (*The Złota Culture*) oraz wiele artykułów na ten temat. Rozprawa ta była podstawą do nadania mu 3 lutego 1967 r. stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie prahistorii przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie.

Ciężka choroba, jaką przeszedł w 1970 r., otworzyła przed nim nowy etap życia, który można nazwać wędrówką duchową, a zarazem okresem największych odkryć. Krąg jego zainteresowań ogromnie się poszerzył. Był badaczem myśli ludzkiej, zawartej w znakach, symbolach, strukturach i tekstach. Znajomość kilku języków obcych pozwalała mu korzystać z wielu publikacji zagranicznych. Doskonała umiejętność analizowania i

syntetyzowania, połączona z intuicją, dawała mu ogromną wiedzę dotyczącą wielu dziedzin.

Przez wiele lat poznawał filozofię, teologię i obyczajowość związane z różnymi religiami i ludami. Symbol mandali, najbardziej znany symbol jaźni opisał w 2001 roku w tekście „*Moje mandale*” w piśmie „*ALBO albo. Problemy psychologii i kultury*” (nr 3, „*Archetypy*”, s. 38-40). Pradziejowym mandalom poświęcił też kilka innych rozpraw.

W 1988 r. uzyskał habilitację za rozprawę „*Geneza i chronologia kultury ceramiki sznurowej w Europie*”, a w 1995 roku, z rąk prezydenta Lecha Wałęsy, tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych.

Kierowany przez niego zespół w ramach Ekspedycji Archeologiczno-Górnictwej Tadeusza R. Żurowskiego odkrył w podziemiach krzemionkowskich rysunek węglem – neolityczne graffiti słynnego „ludzika”, który dziś jest logo Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Krzemionkach. Jest to schematyczne wyobrażenie pradziejowego żeńskiego bóstwa. Po kilkudziesięciu latach od tego odkrycia prof. Zygmunt Krzak opublikował w 2007 r. książkę „*Od matriarchatu do patriarchatu*”, w której omówił szczegółowo relacje między obiema płciami w dziejach ludzkości. Współczesnej archeologii „materiałowo-typologicznej” nie akceptował, nie odpowiadała bowiem na podstawowe pytania, tworząc swoistą nieprzystawalną do minionej rzeczywistości „mitologię archeologiczną”. Profesor łamał utrwalone kanony i łączył archeologię z wynikami innych nauk (np. psychologii, socjologii, religioznawstwa itd.).

Na przełomie XX i XXI w. Zygmunt Krzak intensywnie pracował nad dwoma wyjątkowymi w polskiej literaturze fachowej monografiami kultur megalitycznych w Europie i na świecie. W 1994 roku ukazała się jego książka „*Megality Europy*”, a potem w 2001 roku „*Megality świata*”. Tak jak i wcześniejsze, opublikowane w 1989 r. wspólnie z Krzysztofem Kowalskim „*Mówią tysiąclecia*”, „*Echa Atlantydy*” i „*Tezeusz w Labiryncie*”, znalazły wielu czytelników.

Napisał ponad 330 artykułów naukowych i popularnonaukowych, recenzji i rozpraw w Polsce i za granicą. Popularyzował wyniki badań archeologicznych, m.in. w „*Z otchłani wieków*”. W latach 90. XX wieku miał także stałą rubrykę w „*Rzeczpospolitej*” pt. „*Sapienti sat!*”, w której w sposób syntetyczny przedstawiał wyniki badań archeologicznych w Europie i na świecie.

Był pierwszym, który psychologiczny proces inicjacji powiązał z indywiduacją opisaną przez Carla Gustava Junga. Za największe ze swoich dokonań naukowych uważał badania myśli pradziejowej i dzieje tej myśli, a szczególnie odkrycie złotego prawa decergencji. Opublikował je w 1993 roku w „*Nauce Polskiej*” i „*Archeologii Polskiej*”. Prawo to dotyczy przemia-

ny myśli ludzkiej, inwolucji podlega irracjonalizm, religia, magia itp. natomiast ewolucji racjonalizacja, laicyzacja i ateizm. Rzeczywistość polityczną Polski, Europy i świata oceniał bardzo krytycznie. Nigdy nie odmawiał pomocy w sprawach, o których wiedział i miał na nie wpływ. Prof. dr hab. Zygmunt Krzak był osobowością charyzmatyczną, jednym z najwybitniejszych polskich archeologów i badaczy dziejów kultury człowieka, łączących wyniki badań wykopalisk z koncepcjami i analizami antropologii kulturowej i filozofii.

Zmarł 23 czerwca 2020 r. w Warszawie, a w tydzień później został pochowany na cmentarzu w Ćmielowie, opodal Gawrońca, neolitycznej osady kultury pucharów lejkowatych, skąd pochodzili krzemionkowscy górnicy.